

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 8 Sayı: 36 Volume: 8 Issue: 36

Şubat 2015 February 2015

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

TÜRKMEN TÜRKÇESİ İLE TÜRKİYE TÜRKÇESİ AĞIZLARINDAKİ ORTAK SÖZ VARLIĞI ÜZERİNE

UPON COMMON WORD EXISTANCE OF TURKMEN TURKISH AND TURKEY'S TURKISH DIALECTS

Engin GÖKÇÜR*

Öz

Türkmen Türkçesi Türk dilleri ailesinin Güney-Batı grubundadır. Bu yönüyle Oğuz grubu Türk dillerinin doğu kolunu, Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesi ise batı kolunu teşkil eder. Oğuz Türklerinin bir bölümü 17. yüzyıla kadar Anadolu, Suriye, İran ve Irak coğrafyasında aynı edebî dili kullanmış bu yüzyıldan sonra Azerbaycan Türkçesi ile Osmanlı Türkçesi farklı iki edebî dil oluşturmuştur. Türkmen Türkleri ise 18. yüzyıla kadar Orta Asya Türklerinin ortak yazı dili olan Çağatay Türkçesini kullanmışlardır. 18. yüzyıldan sonra Türkmen şair ve yazarları Türkmen Türkçesinin temelini oluşturan eserler kaleme almışlardır. Eski Türkçeden günümüze ulaşan süreçte Türk dilinin tarihi dönemlerinde kullanılan birçok sözcük bugün hâlâ Türkmen Türkçesi ile Türkiye Türkçesi ağızlarında canlı bir şekilde kullanılmaktadır. Bu makalede Türkmen Türkçesi yazı dilinde kullanılan sözcüklerle Türkiye Türkçesi yazı dilinde kullanılmayıp ağızlarında kullanılan ortak sözcükler tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Ağızlar, Söz Varlığı, Lehçeler

Abstract

Turkmen Turkish is in the south-west group of Turkish languages' family. In this direction, Oghuz group forms the east branch of Turkish languages. On the other hand Turkey's Turkish and Azerbaijan Turkish form west branch of Turkey's languages. Some of Oghuz Turks have used the same literacy language in the geography of Anatolia, Syria Iran and Iraq till 17.th century. After this century Azerbaijan Turkish and Ottoman Turkish have formed two different literacy dialects. Turkmen Turks have used Chagatai Turkish which is common written language of Middle East Turks until 18.th century. After 18.th century Turkmen poets and writers have handled works which forms the basic of Turkmen Turkish. From old Turkish to now a lot of words having been used in the historical time of Turkish Language are still used in Turkmen Turkish and Turkey's Turkish individually. In this article common words which are used in written language of Turkmen Turkish but not used in written language of Turkey's language have been proved.

Key words: Turkey's Turkish, Turkmen Turkish, Dialects, Existance of Words, Languages.

Giriş

Türkmen Türklerinin Tarihi

Türkmenler Oğuz kökenli olup Teke, Yomut, Ersarı, Sarık, Salur, Gökleñ ve Çovdur boylarından oluşur. Kaşgarlı Mahmut'un Divan'ında 22 boydan, İlhanlı tarihçisi Reşidettin'e göre 24 boydan oluşan Oğuzlar, X. yüzyılda Hazar Denizi'nin doğusundan Sir Derya'nın ortalarına kadar uzanan bir sahada yaşıyorlardı (Sağlık, 2001: 4). 11. yüzyılda Gaznelilerin idaresine girmeyi reddeden Türkmenler Tuğrul ve Çağrı Beyler'in önderliğinde 1040 yılında Gazne ordusunu yenerek bugünkü Azerbaycan ve Anadolu bölgelerini kendilerine yurt edinmişlerdir (Sümer, 1999: 87-149). 13. yüzyılda Moğol akınları neticesinde ise Türkmen

*Yrd. Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

boylarının bir kısmı Maverâünnehir, Horasan ve Mangışlak'a kadar uzanan bölgede kalırken diğer Türkmen boyları Anadolu'ya ve Azerbaycan'a yerleşir. Bu olaydan sonra Türkmenistan'da kalan Türkmenler ile Anadolu'ya gelen Türkmenlerin tarihi ayrı bir seyir takip eder (Saray, 1993: 14).

Maverâünnehir ve Horasan'da kalan Türkmenler önceleri Moğolların daha sonra da Timurluların hâkimiyetine girmişlerdir. Mangışlak bölgesindeki Türkmenler 17. yüzyılın ortalarına kadar müstakil bir hayat sürdürmüşlerdir. Türkmen boyları bir müddet Hive Hanlığına bağlı kalmış daha sonra Afşar Türkmen boylarından Nadir Şah'ın hâkimiyeti altına girmişlerdir. Türkmenler 1855'te Hive ordusunu, 1860'ta da İran ordusunu yenerek bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır (Buran-Alkaya, 2007: 109).

Türkmenler 1873'ten sonra Rus saldırılarına maruz kalmış uzun mücadeleler neticesinde 1884'te Rusların hâkimiyeti altına girmişlerdir. Türkmenlerin Ruslara karşı bağımsızlık mücadeleleri yıllarca sürmüş, Sovyetler Birliği'nin 1991'de dağılması üzerine bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir.

Türkmen Türkçesi ve Söz Varlığı

Türkmen Türkçesi Batı grubu Türk lehçelerinin doğu kolunu teşkil eder. Batı grubu Türk lehçeleri içinde yer almasına karşın Kuzey ve Doğu grubu Türk lehçelerine coğrafi olarak yakın olduğu için bu lehçelerin de karakteristik bazı özelliklerini taşır. Örneğin aslında Oğuz grubu Türk lehçelerinin bir özelliği olan söz başı b- > v- değişikliği Türkmen Türkçesinde görülmez. Söz başı b ünsüzlerinin diğer Kuzey ve Doğu grubu Türk Lehçelerinde olduğu gibi Türkmen Türkçesinde korunduğu görülür (bermek "vermek", bar "var" barmak "varmak" gibi).

Türkmen Türkçesinin en belirgin özelliklerinden biri de Eski Türkçe döneminde sözcük köklerindeki aslı uzun ünlerin korunmuş olmasıdır.

Batı grubundaki diğer lehçelere oranla Eski ve Orta Türkçe dönemine ait fonetik ve morfolojik bazı unsurlar ile söz dağarcığının önemli bir kısmı Türkmen Türkçesinde korunmuştur. Türkmen Türkçesinin söz varlığının temelini Türkçe sözcükler oluşturur. Bunun yanında Rusçadan, Arapçadan, Farsçadan ve Moğolcadan alınan sözcükler de oldukça yoğundur. Eski Türkçe dönemi eserlerde mevcut olan birçok sözcük günümüz Türkmen Türkçesinde yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Bu çalışmada Türkmen Türkçesi edebî ürünleri ve sözlüklerindeki sözcüklerle Türkiye Türkçesi ağızlarındaki ortak söz varlığı tespit edilmiştir.

İnceleme

aagınmak: Yuvarlanmak, bir taraftan öte tarafa çevrilmek.

At aagnan (ağınan) yerde tüy gaalar. "Atın yuvarlandığı yerde tüy kalır." (Geldiyev-Altiyew, 2002: 42; Doğan, 2012: 36).

Ağınmak sözcüğü Türkiye Türkçesi ağızlarının çoğunda "ağnamak, ağnanmak, anamağ, anamak, angalamak, anglamak, anğnanmak, anmak, annanmak, anramak, ağınmak" şekillerinde kullanılır (DS., C.I: 90-106).

agtarmak: Aramak, bulmaya çalışmak.

Cehenneme giden özüne yoldaş agtarar. "Cehenneme giden kendine arkadaş arar." (Geldiyev-Altiyew, 2002: 42; Doğan, 2012: 67).

Bu sözcük "ahtarmak" şeklinde "aramak, bulmaya çalışmak, araştırmak, gizli yahut kaybolmuş bir şeyi bulmağa, ortaya çıkarmağa çalışmak" anlamlarıyla özellikle Doğu Anadolu ağızlarında (Van, Bitlis, Kars ve Iğdır yöresi ağızlarında) kullanılır (DS., C. I: 128; Gökçür, 2012: 782).

aağaran: Ayranı andıran mayalanmış, köpüklü deve sütü.

Aak aağaran içilyäär. "Ak ayran içilir." (Kara, 1997: 376).

Bu sözcük Türkiye Türkçesi ağızlarının birçoğunda "ağartı, ağaran, ağarantı, ağaru, ağılı, ağırıtı, ağran, ağrantı" şekillerinde "süt, ayran, yoğurt türü ürünler" anlamlarında kullanılır (DS., C. I: 83).

aaksakal: Yaşlı, ihtiyar.

Epey aaksakalam uzattı naanı. "Asil ihtiyar da uzattı ekmeği." (Kara, 1997: 86)

Bu sözcük Van ağızlarında yaşlı, ihtiyar anlamlarında kullanılır (Sarica, 2006: 19).

aal : Hile.

Insaapsızın aalı tükenmez. "İnsafsızın hilesi tükenmez." (Doğan, 2012: 149).

Bu sözcük Türkiye Türkçesi ağızlarının birçoğunda "hile, tuzak" anlamlarında kullanılır (DS., C. I: 166).

alkış: Birinin yaptığı iyiliğe karşısında yapılan dua, minnet.

Yagşı alkış alar, yaman gargış. "İyi hayır duası alır, kötü beddua (alır)." (Geldiyev-Altiyew, 2002: 345; Doğan, 2012: 236).

Bu sözcük özellikle Batı Anadolu ağızlarında (Afyon, Manisa, Tokat ve Mersin) "Hayır, dua, iyi dilek" anlamlarıyla kullanılır (DS., C.I: 223).

aarmak: Yorulmak.

Akıllının atı aarmaz, doonu tozmaz. "Akıllının atı yorulmaz, elbisesi eskimez." (Geldiyev-Altiyew, 2002: 27; Doğan, 2012: 30).

Armak sözcüğü İzmir ve çevresi ağızlarında "Güçsüz kalmak" anlamlarında kullanılır (DS., C. I: 328).

arrık: Zayıf, cılız, sıska, eti, yağı az olan.

Aaç it arrık itiñ guyrugını yalar. "Aç köpek zayıf köpeğin kuyruğunu yalar." (Geldiyev-Altiyew, 2002: 12; Doğan, 2012: 20).

Bu sözcük Türkiye Türkçesi ağızlarının birçoğunda "arık, arıh, arığ, arıg" şekillerinde "zayıf, cılız, sıska" anlamlarında kullanılır (DS., C. I: 316).

artmak: Ayıklamak, temizlemek, süpürmek, soymak, sıyırmak.

Soganı mert artsın, kâşiri naamaart. "Soğanı mert temizlesin (soysun), havucu namert." (Geldiyev-Altiyew, 2002: 302; Doğan, 2012: 1207).

Bu sözcük, Afyon, Iğdır, Manisa, Tunceli, Van ve Kırklareli ağızlarında "artlamak, artdamak" şekillerinde kullanılır (DS., C. I: 335; Sarica, 2006: 23).

aazmak: 1. Yoldan çıkmak, ahlak yönünden bozulmak. 2. Yanmak, iltihaplanmak.

Ogrı aazar, dogrı ozar. "Hırsız yolunu şaşırır, doğru öne geçer." (Doğan, 2012: 180).

"Azmak" sözcüğü, Kahramanmaraş, Hatay, Sivas, Yozgat, Ankara, Konya ve Iğdır ağızlarında "Yolunu kaybetmek, şaşırarak, kaybolmak" anlamlarında kullanılır (DS., C. I: 441).

baala: Çocuk, yavru.

Bööriniñ baalası böörü olar. "Kurdun yavrusu kurt olur." (Doğan, 2012: 64).

"Bala" sözcüğü, "çocuk, yavru, küçük" anlamlarında Manisa, Bursa, Amasya, Tokat, Iğdır, Bayburt, Van, Bitlis, Ankara, Konya ve Tekirdağ ağızlarında "bala, balak, balağ, bale" şekillerinde kullanılır (DS., C. I: 441).

bayak: Önce, daha önce, geçenlerde.

Tâhran göz yaaşlıdır / Diydiñ sen bayak. "Tahran'ın gözü yaşlıdır, dedin sen az önce" (Kara, 1997: 562).

Bu sözcük "bayak, bayağ, bayağdan, bayağtan, bayakı, bayakın" şekillerinde "Demin, az önce, şimdi" anlamlarında Türkiye Türkçesi ağızlarının birçoğunda kullanılır (DS., C. I: 576).

baytal: Kısarak.

Durdımıraat biriniñ taylı baytalı çapdırıp, suva gelyäänini gördi. "Durdımurat birinin taylı kısrağını koşturup suya geldiğini gördü." (Ene Dilim, Türkmen Diliniñ Düşündürişli Sözlüğü, baytal mad.)

Baytal sözcüğü Afyon, Denizli, Tokat, Konya ağızlarında "kısarak, üç yaşını geçmeyen kısarak" anlamında kullanılır (DS., C. I: 585).

berk: Sağlam, sıkı, sert, kırılmayan, yırtılmayan, ağır, çok.

Hudaaya inansañ inañ veli eşejigiñi berk duşa. "Allah'a inanırsan inan ancak eşejini sağlam bağla." (Geldiyev-Altıyew, 2002: 209; Doğan, 2012: 146).

Bu sözcüğe Kahramanmaraş, Kilis, Adana ve Tekirdağ ağızlarında rastlanır (DS., C. I: 690).

bildir: Geçen yıl.

Bildirki gaar buu yıla gaalmaz. "Geçen yılki kar bu yıla kalmaz." (Doğan, 2012: 56).

Bu sözcük "bıldır, bildir, bıldırılrayın" şekillerinde Afyon, Bolu, Iğdır, Bayburt ve Kars ağızlarında kullanılmaktadır (DS., C. I: 690).

bilew: Kesici araçları bilemek için kullanılan alet, bileği.

Çääge daaşından degirmen daaşını, çalgı daaşını we bilew daaşını yasayaarlar. "Kum taşından değirmen taşını, tırpan taşını ve bileği taşını yaparlar." (Ene Dilim, Türkmen Diliniñ Düşündirişli Sözlüğü, bilew mad.)

"bilew" sözcüğü "bile, bilev, bilaav, bilevi, biloğ, bilöv" şekillerinde Maraş, Artvin, Amasya, Trabzon, Van, Erzurum ve Ordu ağızlarında kullanılmaktadır (DS., C. I: 705).

bogaz: (Hayvanlar için) Gebe.

Guba düye bogazdı. "Guba deve gebeydi" (Ene Dilim, Türkmen Diliniñ Düşündirişli Sözlüğü, bogaz mad.)

Bu sözcük Türkiye Türkçesi ağızlarının birçoğunda "boğaz, bığaz, buzalacı, bızağılı, bızalacı, bızlacı, buzlacı, buzulacı" şekillerinde kullanılır (DS., C. I: 316).

bosaga: Eşik.

Giyeviñ tööründen, oğluñ bosagası yağşı. "Damadın başköşesinden oğlunun eşigi güzel(dir)." (Geldiyev-Altıyew, 2002: 173; Doğan, 2012: 121).

Bu sözcük "basağ, bosaga, busega" şekillerinde Bursa'daki Kırım Türkleri arasında kullanılmaktadır (DS., C.I: 536).

buymak: Çok üşümek, soğuk almak, donmak, buz kesmek.

Tüsseli öy buymaz, arpalı aac ölmez. "Dumanlı ev üşümez (donmaz), arpası olan aç ölmez. (Doğan, 2012: 226).

Bu sözcük "buymak, buyumak, bıymak, buzmak, büymek" şekillerinde donmak, üşümek anlamlarında İzmir, Hatay, Van, Ankara ve Niğde ağızlarında kullanılır (DS., C. I: 808).

cılav/jılav: Dizgin, yular.

Vagtda cılav/jılaw bolmaz. "Vakitte dizgin olmaz" (Geldiyev-Altıyew, 2002: 339; Doğan, 2012: 233).

Bu sözcük "cılav, cilav" şekillerinde "at yuları" anlamıyla Iğdır ve Van ağızlarında kullanılmaktadır (DS., C. II: 907; Gökçür, 2012: 799).

cüyce: Cıvciv.

Çaagalı ayaal, cüyceli tovuk. "Çocuklu kadın, cıvcivli tavuk (gibidir)." (Doğan, 2012: 68).

Bu sözcük Türkiye Türkçesi ağızlarının birçoğunda "cüce, cücük, cıbık, cıllık, cibik, cipik, cıvcik, cücek, cüçik, çüçük" şekillerinde kullanılır (DS., C. II: 1022).

çaaga: İnsan veya hayvan yavrusu, çocuk.

Çaaga ağlamasa enesi duymaz. "Çocuk ağlamasa annesi duymaz." (Doğan, 2012: 68)

Bu sözcük "cağa, coğa, çağ, çarga, çaya, çova" şekillerinde "bebek, çocuk" anlamlarında Isparta, Bursa, Çorum, Kastamonu, Samsun, Amasya, Tokat, Ordu, Erzincan, Elazığ, Sivas, Ankara ve Konya ağızlarında kullanılmaktadır (DS., C. II: 1033).

çapmak: 1. Koşmak, 2. Kesmek, parçalamak.

Çapıp baryan atıñ yüzüne urma. "Koşturup gelen atın yüzüne vurma." (Doğan, 2012: 70).

Bu sözcük Türkiye Türkçesi ağızlarının birçoğunda “koşmak, ivmek” anlamlarında kullanılır (DS., C. II: 1077).

çapak: Alkış.

Şanlı şehir çapak çalar tansına. “Şanlı şehir alkışlar senin dansını.” (Kara, 1997: 732).

Bu sözcük Tokat, Diyarbakır, Şanlıurfa ve Kayseri ağızlarında “çepik, çepük” şekillerinde kullanılır (DS., C. II: 1143).

çebiş: Bir yaşını doldurmamış oğlak.

İşşek eti em bolar, çebiş eti yel. “Eşek eti ilaç olur, oğlak eti yel.” (Doğan, 2012, s.158).

Bu sözcük Türkiye Türkçesi ağızlarının birçoğunda “çebic, çebis, cemiş, cebiş, cibiş, çepic, çepiş, cibişçe, çibiş, çiğleme, çileme” şekillerinde kullanılır (DS., C. II: 1099).

çemçe: Kepçe.

Çemçe bilen aş berip saapı bilen göz çıkarma. “Kepçeyle aş verip sapıyla göz çıkarma.” (Geldiyev-Altyew, 2002: 98; Doğan, 2012: 71)

Bu sözcük Türkiye Türkçesi ağızlarında “çömçe, cemce, çömçe, çomça, çömçek, çönçe, çümçe” şekillerinde kullanılır (DS., C. II: 1284).

çermeşmek: Sıvamak.

Balakları baldırlara çermeşip / Suvdan ülce çöplediler çaagalar. “Pantolonları baldırlara sıvayıp / Susan vişne topladılar çocuklar.” (Kara, 1997: 454).

Bu sözcük Türkiye Türkçesi ağızlarının birçoğunda “çemremek, çemirmek, çemirenmek, çemirlemek, çemirmek, çemlamak, çemlemek, çemlenmek, çemrenmek, çemürlemek, çermenmek, çımramah, çımramak” şekillerinde kullanılmaktadır (DS., C. II: 1132).

ç1,b1k: Çubuk.

Ç1,b1k iyen çırlar, tokmak iyen togtar./ Çubuk degen jıñıldar, tokmak degen togtar. “Çubuk yiyen ağlar, tokmak yiyen durur.” (Geldiyev-Altyew, 2002: 100; Doğan, 2012: 71).

Bu sözcük Isparta, Aydın, Kütahya, Eskişehir, Amasya, Tokat, Antakya, Niğde, Konya ve Muğla ağızlarında kullanılır (DS., C.II: 1157).

ç1b1n: Sivrisinek, sinek.

Balıñ bolsa ç1b1n Şam’dan gelir. “Balın olsa sinek Şam’dan gelir.” (Geldiyev-Altyew, 2002: 64; Doğan, 2012: 48).

Bu sözcük “ç1b1n, ç1bin, ç1bim, cibin” şekillerinde Çanakkale, Tokat, Van, Bitlis, Niğde ve Konya ağızlarında kullanılmaktadır (DS., C. II: 1202).

ç1gin: Omuz.

Yeñ yakamı tiimaarlaap /Ç1ginlermi galdırıyaan. “Yen, yakamı düzeltip / Omuzlarımı kaldırıyorum.” (Kara, 1997: 184).

Bu sözcük Türkiye Türkçesi ağızlarının birçoğunda “ç1ğ1n, cegin, ç1ğ1n, ç1ğ1n, ç1ğ1ni, çeyin, çegin, çekin, ç1ğ1n, ç1n, ç1ğ1ni, ç1ni, ç1nin, ç1yin” şekillerinde kullanılmaktadır (DS., C. II: 1207).

ç1git: Tohum, çekirdek.

Meñ üçiin ç1git dek tapaawudı yook!» “Benim için çekirdek gibi farkı yok.” (Gurbanpesov, 1995: 60).

Bu sözcük Türkiye Türkçesi ağızlarının birçoğunda “c1ğ1t, ç1ğ1t, cigit, ç1vit, c1ğ1t, ç1ğ1rt, ç1it” şekillerinde çekirdek anlamıyla kullanılır (DS., C. II: 1209).

damca: Damla.

Köp damcadan kööl bolar. “Çok damladan göl olur.” (Doğan, 2012: 165).

Bu sözcük “damcı, damca, damc1h, damç1” şekilleriyle damla anlamıyla Iğdır, Erzurum, Erzincan, Van ve Konya ağızlarında kullanılmaktadır (DS., C. II: 1351).

dayza: 1 Ana tarafından kadın akraba, teyze. 2. Teyze, teyzecik.

Dayzalañ nâzini öwrenmek üçin / Şeydip yıgjam-yıgjam toy tutmak gerek.
“Teyzelerin nazını öğrenmek için böylece sürekli düğün yapmak gerek.
(Gurbanpesov, 1995: 401).

Bu sözcük Türkiye Türkçesi ağızlarının birçoğunda “dayaza, dağza, dayas, dayza, deyza, deyze, dèze, diyaza” şekillerinde teyze anlamıyla kullanılmaktadır (DS., C. II: 1386).

depik: Tepme, çifte.

Yuvaş atıñ toynağı/depigi gatu. “Yavaş atın tepmesi sert(tir). (Geldiyev-Altıyew, 2002: 379; Doğan, 2012: 255).

Bu sözcük Türkiye Türkçesi ağızlarının birçoğunda “debmik, dehme, dekmik, depme, depmik, depmük, depük” şekillerinde tekme, çifte anlamlarıyla kullanılır (DS., C. II: 1428).

ders: Hayvan pisliği, hayvan gübresi.

Bugdayı Hakdan dile, cöveni poñdan/dersden. “Buğdayı Hak’tan dile, mısırı gübreden.” (Geldiyev-Altıyew, 2002: 92; Doğan, 2012: 65).

Bu sözcük “ters” şeklinde Türkiye Türkçesi ağızlarının çoğunda “gübre, insan ya da hayvan dışkısı” anlamlarında kullanılır (DS., C. V: 3896).

doon: Elbise, kıyafet.

Güzellik oon, dokuzı doon. “Güzellik on, dokuzu don (elbise).” (Doğan, 2012: 129).

Bu sözcük Isparta, Burdur, Çorum, Tokat, Gaziantep, Kahramanmaraş, Antakya, Sivas, Konya, Muğla ve Kars ağızlarında “çamaşır, kıyafet, elbise” anlamlarında kullanılır (DS. C. II: 1557).

döös: Bağır, göğüs.

Tovuğın dööşi, baalığın başı. “Tavuğun göğsü, balığın başı.” (Doğan, 2012: 223).

Bu sözcük Türkiye Türkçesi ağızlarının çoğunda göğüs, bağır anlamlarında kullanılır (DS., C. II: 1589).

dözmek: Dayanmak, sabretmek, tahammül etmek, katlanmak.

Demir yaalı dözdü ol. “Demir gibi dayandı o.” (Kara, 1997: 306).

Bu sözcük “döymek, dözmek, döyülmek” şekillerinde Çorum, Niğde, Yozgat, Konya, Aydın ve Iğdır ağızlarında kullanılır (DS., C. II: 1593).

duul: (Türkmen Çadırında) Başköşe, şerefli yer, evin avlusu, bir yerin içi, sağ ya da sol yanı.

Durna geçse duuluñı yap, gaz geçdi gapını. “Turna geçerse başköşeni kapa; kaz geçerse kapını (kapa).” (Geldiyev-Altıyew, 2002: 124; Doğan, 2012: 86).

Dul sözcüğü Burdur, İçel, Antalya ve Muğla ağızlarında “taraf, evin arka ve yan tarafları” anlamlarında kullanılır (DS., C. II: 1596).

duşak: Köstek.

Eşege göre duşagı. “Eşege göre kösteği.” (Doğan, 2012: 96).

Bu sözcük Türkiye Türkçesi ağızlarının birçoğunda “duşak, dıvşak, doşak, durşak, duşşak, düşak” şekillerinde köstek anlamında kullanılır (DS., C. II: 1609).

duuşmak: Rastlamak, denk gelmek, karşılaşmak.

Garrı päälvaan, giñ güzerde / Yene duuşdum señ bilen. “Yaşlı pehlivan, geniş geçitte / Yine karşılaştım seninle.” (Kara, 1997: 118).

Bu sözcüğe Çorum, Malatya, Niğde ve Tokat ağızlarında “duşmak, duşlamak” şekillerinde rastlanır (DS., C. II: 1610).

ädik: Çizme.

Ädigiñ daar bolsa dünyäniñ giñliginden ne peydaa. “Çizmen dar ise dünyanın genişliğinden ne fayda!” (Doğan, 2012: 99).

Edik sözcüğü Türkiye Türkçesi ağızlarının birçoğunda “edik, edük, etük” şekillerinde “köylü çizmesi, ayakkabı, mest” anlamlarında kullanılır (DS., C. III: 1664-1665).

egin: Sırt, arka.

İyşeñ ağızda yook, geysen eginde. “Yesen ağızda yok, giysen sırtında (yok).” (Doğan, 2012: 161).

Bu sözcük éyin şeklinde “sırt, arka” anlamıyla Kastamonu, Sinop, Tokat, Ordu, Iğdır ve Ankara ağızlarında kullanılır (DS., C. III: 1821).

em: İlaç, derman.

Erkeç eti em bolar, geçi eti yel. “Erkeç eti ilaç, keçi eti yel olur. (Geldiyev-Altiyew, 2002: 139; Doğan, 2012: 95).

Em sözcüğü Türkiye Türkçesi ağızlarının birçoğunda ilaç anlamında kullanılır (DS., C. III: 1729).

emcek/emjek: Göğüs, meme.

Aaglamadık oğlana emçek yok. “Ağlamayan çocuğa meme yok.” (Geldiyev-Altiyew, 2002: 18; Doğan, 2012: 26).

Bu sözcüğe Çorum, Amasya, Iğdır, Erzurum, Van, Bitlis, İzmir, Tokat, Sivas, Konya ve Antalya ağızlarında rastlanır (DS., C. III: 1730).

emçi: Doktor.

Gün düşyään öyde emçiniñ işi yok. “Güneş giren evde doktorun işi yok.” (Doğan, 2012: 136).

Bu sözcük Bursa, Sivas, Kayseri, Adana ve Mersin ağızlarında “emci, emçi, emcin, emici” şekillerinde “eczacı, doktor, ebe” anlamlarında kullanılır (DS., C. III: 1731).

eñek: Çene.

Ol eñeğe doğrudan / cañ takılan yaalıdı. “O çeneye gerçekten de çan takılmış gibiydi.” (Kara, 1997: 508).

Bu sözcük Van ve Bitlis ağızlarında “enk, eng” şekillerinde “çene, çene kemiklerinin birleştiği yer” anlamlarında kullanılmaktadır (DS., C. III: 1758; Sarıca, 2006: 56).

erkeç: Erkek keçi.

Jaañlı erkeç sürüñ öñünü çekip baryardı. “Canlı erkeç sürünün önünü tutup gidiyordu.” (Ene Dilim, Türkmen Diliniñ Düşündirişli Sözlüğü, erkek maddesi).

Bu sözcük Türkiye Türkçesi ağızlarının birçoğunda “3 ya da 4 yaşlarında olan enenmiş erkek keçi” anlamında kullanılır (DS., C. III: 1773).

eye: Sahip, mal sahibi.

Erkiñe eye bol. “İradene sahip ol” (Kara, 1997: 226).

Bu sözcük Tokat, Malatya, Gümüşhane ve Sivas ağızlarında “sahip, koruyucu” anlamlarında kullanılır (DS., C. III: 1819).

eymenmek: Korkmak, çekinmek.

Baatırdan ölüm hem eymenermiş. “Yiğitten ölüm de korkarmış.” (Doğan, 2012: 50)

Bu sözcük “korkmak, ürkmek, korkuyla canı sıkılmak” anlamlarında Isparta, Burdur, Denizli ve Bayburt ağızlarında kullanılmaktadır (DS., C. III: 1824).

gargış: Beddua, ilenç, ilenme.

İt gargışı gurda yokmaz. “İt bedduası kurdu etkilemez.” (Geldiyev-Altiyew, 2002: 223; Doğan, 2012: 159).

Bu sözcük “gargış, gargış, garış” şekillerinde “beddua, ilenç” anlamıyla Balıkesir, Tokat, Bayburt, Erzincan, Sivas ve Yozgat ağızlarında kullanılmaktadır (DS., C. III: 1924).

garramak: İhtiyarlamak, yaşlanmak, eskimek.

Aadamı iş garratmaz, gaygı-alada garradar. “İnsanı iş yaşlandırmaz, kaygı, gam yaşlandırır.” (Doğan, 2012: 23).

Bu sözcük “karımak, karımağ” şekillerinde kocamak, yaşlanmak anlamlarıyla Çanakkale, Amasya, Ağrı, Gaziantep, Sivas, Adana, İçel ve Van ağızlarında kullanılır (DS., C. IV: 2663).

garrı: İhtiyar, yaşlı.

Peri bilmediğini garrı biler. “Perinin bilmediğini yaşlı bilir.” (Geldiyev-Altıyew, 2002: 288; Doğan, 2012: 194).

Bu sözcük yaşlı, eski anlamlarında Malatya ve Ordu ağızlarında kullanılır (DS., C. IV: 2662; Demir, 2001: 345).

gaşav: Kaşağı.

Atı gaşav bilen arassalamak “Atı kaşağı ile temizlemek” (Tekin, 1995: 237).

Bu sözcüğe Tokat, Artvin, Erzurum, Denizli, Afyonkarahisar, Kastamonu, Ordu ve Giresun ağızlarında “gaşav, gaşavu, gaşşağı, gaşşak, kaşav, kaşavi, kaşevi, kaşşa, kaşşak” şekillerinde rastlanır (DS., C. IV: 2679; DS., C. III: 1934).

gaytmak: Bir şeyi yapmaktan vazgeçmek, bir karardan dönmek.

Är aytmaz, aydansoñ gaytmaz. “Yiğit söylemez, söyledikten sonra geri dönmek.” (Geldiyev-Altıyew, 2002: 145; Doğan, 2012: 100).

Bu sözcük “kayıtmak, gayıtmağ” şekillerinde “geri dönmek, geri dönüp gelmek” anlamlarıyla Kars, Iğdır, Van, Niğde, Konya ve Ağrı ağızlarında kullanılır (DS., C. IV: 2703; DS., C. III: 1947).

gädilmek: Bileylemek, bileği ile sivirtmek.

Biihudaa iş edilmesin, ötgür gılıç gädilmesin. “Yalancıya iş buyrulmasın, keskin kılıç bileylenmesin.” (Doğan, 2012: 56).

Bu sözcük Isparta ağızında “bıçak, keşer vb. şeylerin ağızlarını aşındırmak, tırtıklanmak” anlamında kullanılır (DS., C. III: 1967).

geñeşmek: Danışmak, öğüt almak.

Men Mövlam aaga birle geñeşip geleyin. “Ben Mövlam Ağabey ile danışıp geleyim.” (Aşur, 1986: 17)

Bu sözcüğe Amasya, Bayburt, Kars ve Ağrı ağızlarında rastlanır (DS., C. III: 1990).

gezek: 1. Kere, defa, kez 2. Sıra.

Götermek gezeği indi, inerler. “Taşıma sırası şimdi, kardeşler” (Kara, 1997: 364).

Bu sözcük Türkiye Türkçesi ağızlarının birçoğunda “Köy halkının köy odasına gelen misafire sıra ile yemek göndermesi, sıra, nöbet” anlamlarında kullanılır (DS., C. III: 2020).

gı,gırmak: Bağırarak, böğürmek.

Horaz hemme yerde bir gı,gırar. “Horoz her yerde bir bağırır.” (Geldiyev-Altıyew, 2002: 208; Doğan, 2012: 145).

Bu sözcük Hatay ağızında “boğazdan boğuk boğuk ses çıkarmak” anlamında kullanılır. (DS., C. III: 2036).

gıra: Kenar, kıyı, yaka.

Enesin gör, gı,zını al; gırasın gör büüzini al. “ Annesi gör, kızını al; kenarını gör, bezini al.” (Geldiyev-Altıyew, 2002: 138).

Bu sözcük Türkiye Türkçesi ağızlarının birçoğunda “kıran, kıra, kırağ, kırağı, kırağ, kırak, kırav, kıravga, gıran, gırağ, gırağ, gırak” şekillerinde kullanılır (DS., C. IV: 2816; DS., C. III: 2052).

gıran: Toplu ölümlere neden olan bulaşıcı hastalık, kırgın.

Kırk yıl gıran degse de acallı / ajallı öler. “Kırk yıl kıran (salgın) olsa, eceli gelen ölür.” (Geldiyev-Altıyew, 2002: 245; Doğan, 2012: 163).

Bu sözcük “öldürücü salgın hastalık” anlamında Türkiye Türkçesi ağızlarının birçoğunda kullanılır (DS., C. III: 2052).

gırav: Kırağı.

Aaji baadamjaanı gırav almaz. “Acı patlıcanı kırağı almaz.” (Doğan, 2012: 18).

Bu sözcük Giresun, Sivas, Çorum, Burdur ve Bolu ağızlarında “gırağ, gıra, gırağı, gırav” şekillerinde kullanılır (DS., C. III: 2051).

giyev/giyevi: Güvey, damat.

Gelinden gı,z bolmaz, giyeviden oğul. “Gelinden kız olmaz, damattan oğul.” (Geldiyev-Altiyew, 2002: 168; Doğan, 2012: 113).

Bu sözcük Kocaeli, Bolu, Ankara, Elazığ, Ordu ve Van ağızlarında ses değişimleri neticesinde “güve, göveği, güvegi, güyo, giyoo, giyev, güvev, gèvi” şekillerinde kullanılmaktadır. (DS., C.III: 2239; Demir, 2001: 346; Buran- Alkaya, 2008: 98; Sarıca, 2006: 73).

gonak: Konuk, misafir.

Gonak, gonağı gısganar. “Misafir misafiri kıskanır.” (Doğan, 2012: 122).

Bu sözcük Van ağızında konuk, misafir anlamında kullanılır (Sarıca, 2006: 69).

goñur: Boza çalan kahverengi.

Goñur beretkalı, goca muhmaanım. “Kahverengi bereli, yaşlı misafirim” (Kara, 1997: 266).

Bu sözcük Konya, Karaman, İçel, Sivas, Antalya, Adana, Burdur, Afyonkarahisar ve Niğde ağızlarında kızıl kahverengi, koyu kahverengi, boz renk, kestane rengi” anlamlarında kullanılır (DS., C. III: 2102).

gotur: Uyuz.

Düyääni gotur tükeder, çöreği / unı petir (tükeder). “Deveyi uyuz tüketir, ekmeği/ unu mayasız ekmek bitirir.” (Geldiyev-Altiyew, 2002: 129; Doğan, 2012: 89).

Bu sözcük “kotur” şeklinde Amasya, Tokat, Ağrı, Van, Bitlis ve Şanlıurfa ağızlarında kullanılır (DS., C. IV: 2938).

goşun: Ordu.

Yagşı yarağlanan goşun bööleği. “İyi silahlanan ordu bölüğü” (Kara, 1997: 744).

Bu sözcük Kars ağızlarında “asker, ordu” anlamında kullanılır (DS., C. IV: 2108).

gör: Mezar.

Dayhaan gaarda dı,nar, çopan görde. “Çifçi karda dinlenir, çoban mezarda (dinlenir). (Geldiyev-Altiyew, 2002: 106; Doğan, 2012: 77).

Bu sözcük “gor, gör” şekillerinde Afyon, Samsun, Giresun, Artvin, Sivas, Adapazarı, Amasya, Trabzon, Gümüşhane, Kars, Erzurum, Erzincan, Elazığ, Van ve Bitlis ağızlarında kullanılır (DS., C. IV: 2103-2156, Buran-İlhan, 2008: 91).

görk: Güzellik, süs, görünüş, surat.

Ömür uzar, görk tozar. “Ömür uzar, güzellik geçer.” (Geldiyev-Altiyew, 2002: 278; Doğan, 2012: 187).

Bu sözcük yapım eki almış görklü şekliyle Gümüşhane ve Bayburt ağızlarında “iri yapılı, kuvvetli” anlamlarında kullanılır (DS., C. III: 2161).

guda: Dünür.

Gatıklı aşdan aş bolmaz, gudadan garındaş. “Yoğurtlu aştan aş olmaz, dünürden kardeş (olmaz).” (Doğan, 2012: 110).

Bu sözcük “kuda” şekliyle dünür anlamında Konya, Antalya, Van ve Bitlis ağızlarında kullanılır (DS., C. IV: 2991).

gulan: Yaban eşeği ya da yabani hayvan.

Gulan gırda, doñuz suvda. “Yaban ešeđi kııda, domuz suda” (Geldiyev-Altıyew, 2002: 185; Dođan, 2012: 131).

Gulan sözcüğü “iki üç yaşıındaki dişi tay” anlamında Kars ağızında kullanılır (DS., C. III: 2190).

gutarmak: 1. Bitmek, son bulmak, sona ermek. 2. Bitirmek, tamamlamak. 3. Kurtarmak.

İkisi de yaydanyaar / Gutaranda süyt pulı. “İkisi de çekiniyor / Bitince süt parası. (Kara, 1997: 104).

Bu sözcük “gutulmak” şekliyle “bitmek, tükenmek, sona ermek” anlamlarında Van ağızlarında kullanılır (Sarıca, 2006: 72).

guzlamak: Yavrulamak, kuzulamak.

İt agsınar, guş guzlar. “Köpek topallar, kuş yavrular.” (Geldiyev-Altıyew, 2002: 222; Doğan, 2012: 159).

Bu sözcük “at, eşek türü hayvanların doğurması” anlamında Isparta, Denizli, Bursa, Eskişehir, Bolu, Kars, Amasya, Erzincan, Elazığ, Sivas, Ankara, Niğde, İçel, Antalya ve Muğla ağızlarında “gunnamak, gulunlamak, gunlamak, guzlamak” şekillerinde kullanılır (DS., C. III: 2196).

günortaan: Öğle, öğleyin.

Günortaanelar nahara bardılar. “Öğleyin yemeğe vardılar” (Aşur, 1986: 82).

Bu sözcük İzmir, Bursa, Bilecik, Amasya, Trabzon, Artvin, Iğdır, Ağrı, Van, Bitlis ve Muş ağızlarında “günorta” şekliyle kullanılır (DS., C. III: 2230).

haçan: Ne zaman anlamındaki soru belirteci.

“Haçan Walyaanın terbiyecilik gezegi gelekää” diyip garaşyaar. “Ne zaman Walya’nın bakıcılık sırası gelir ki” deyip bekliyor.” (Aşur, 1986: 85).

Bu sözcük Türkiye Türkçesi ağızlarının birçoğunda “haçağ, haçanda, haçen” şekillerinde kullanılmaktadır (DS., C. III: 2248).

haayat: Avlu, duvarla çevrilmiş bahçe.

Haraabalaan, haayatların astından / Ölenleri idäap yöörler diiriler. “Harabelerin, avluların altından / Ölenleri araştırıp durur diriler.” (Kara, 1997: 24)

Bu sözcük Türkiye Türkçesi ağızlarının birçoğunda “hayad, hayatlık, heyat, heyet” şekilleriyle sofa, avlu anlamlarında kullanılmaktadır (DS., C. III: 2314-2315).

hemiişe: Her zaman, daima, devamlı anlamındaki soru belirteci.

Walya bilen Kakajan internata gelip hemiişekisi yaalı çaagaları turuzup başladılar. “Walya ile babası internete gelip her zamanki gibi çocukları kaldırmaya başladılar (Aşur, 1986: 102).

Bu sözcük “hemmeşe, hemişe” şekliyle Kars ağızında kullanılır (Caferoğlu, AİAD, 1995: 252; Caferoğlu, DİAT, 1995: 257).

henek etmek: Oyun etmek, şaka yapmak.

Buldur aaganın öleni çın mı yaa henek edip meni oynayaanız mı? “Buldur Ağanın öldüğü gerçek mi yoksa şaka yapıp benimle oynuyor musunuz? (Ene Dilim, Türkmen Dilinin Düşündürişli Sözlüğü, henek mad.)

Henek etmek ifadesi “şaka yapmak, alay etmek” anlamlarıyla Gümüşhane, Artvin, Van, Şanlıurfa ve Adapazarı ağızlarında kullanılmaktadır (DS., C. III: 2339).

Hoora: (Üzüm için) Olgunlaşmamış, ekşi.

Sabır etseñ, tal hooradan bal damar. “Sabredersen acı, olmamış üzümünden bal damlar.” (Doğan, 2012: 198).

Bu sözcük Van ağızlarında “Üzümün olgunlaşmamış, yetişmemiş hâli” anlamında kullanılır (Gökçür, 2012: 842).

hooz: Ceviz.

Gı,z ağacı hooz ağacı, her öteğçi daaş atar. "Kız ağacı ceviz ağacı(dır); her geçen bir taş atar." (Geldiyev-Altıyew, 2002: 195; Doğan, 2012: 118).

Bu sözcük "goz" şekliyle Isparta, Balıkesir, Iğdır, Sivas ve Antalya ağızlarında kullanılır (DS., C. III: 2112).

hurcun: Heybe, hurç.

Çigni çaal hurcunlu, kööne şırdaklı "Omzu gri heybeli, eski takkeli" (Kara, 1997: 690).

Bu sözcük Kars ve Van ağızlarında kullanılmaktadır (Ercilasun, 2002: 379; Gökçür, 2007: 843).

huuş: Akıl, zihin, anlama yeteneği.

Agzında diiş yok, başında huuş. "Ağzında diş yok, başında akıl." (Doğan, 2012: 28).

Bu sözcük Van ağızlarında "şuur, akıl" anlamlarında kullanılır (Gökçür, 2012: 843).

ılgamak: Koşmak.

Yaadında mı vagoonın yaanı bilen ılganım? "Hatırında mı vagonun yanı sıra koştduğum?" (Kara, 1997: 50).

Bu sözcük İzmir ağızında "atın dört nala koşması" anlamında kullanılır (DS., C. IV: 2467).

ırgıldamak: İki yana yavaşça kıılmamak, hareket etmek, sallanmak, sendelemek.

Ölüm yüpi ırgıl daap duur üstümde. "Ölüm ipi sallanıp durur üstümde." (Gurbanpesov, 1995:117).

Bu sözcük Türkiye Türkçesi ağızlarının birçoğunda "ırgalamak, ırlamak, ırgalamak, ırgaştırmak, ırgatmak, ırkalamak, ırlamak, ırgalamak" şekillerinde kullanılır (DS., C. IV: 2484).

ılmek: İlişmek, dokunmak, değmek, düşmek.

Göze ildi aal baydağın övşünü. "Göze ilişti al bayrağın parıltısı." (Kara, 1997: 792).

Bu sözcük Türkiye Türkçesi ağızlarının birçoğunda dokunmak, değmek, rastlamak" anlamlarında kullanılır (DS., C. IV: 2533).

kerki: Balta, keser.

S,,lağın bir yaanı korku, ağacı yoola getiriyään kerki. "Saygının bir yanı korku, ağacı yola getiren balta" (Doğan, 2012: 206).

Kerki sözcüğü "keser" anlamıyla Tokat, Iğdır, Kars, Ağrı, Van ve Konya ağızlarında kullanılır (DS., C. IV: 2756).

kerri: Sağır.

Kerri goyun giic ürker. "Sağır koyun geç ürker." (Geldiyev-Altıyew, 2002: 235; Doğan, 2012: 162).

Bu sözcük "kar, kâr" şekilleriyle "sağır" anlamında Iğdır, Bayburt, Kars, Bitlis ve Van ağızlarında kullanılır (DS., C. IV: 2638).

kesek: 1. Tezek parçası. 2. Belin ya da çapanın çıkardığı iri toprak parçası.

Minnetli hesel iyenden biiminnet kesek iy. "Minnetli bal yemektense minnetsiz tezek ye." (Geldiyev-Altıyew, 2002: 253; Doğan, 2012: 171).

Bu sözcük Türkiye Türkçesi ağızlarının birçoğunda "kuru, iri toprak parçası" anlamında kullanılır (DS., C. IV: 2762).

kesevi: Tandırı karıştırmaya yarayan araç, maşa.

Egri kesevi el yakar. "Eğri maşa el yakar." (Geldiyev-Altıyew, 2002: 132).

Bu sözcük Türkiye Türkçesi ağızlarının birçoğunda "köseği, köseği, köse, köseü, kösev, kösevi, köseyi, kösövi, kösövü" şekilleriyle "ateş karıştırmaya yarayan bir ucu yanmış odun, tahta" anlamlarında kullanılır (DS., C. IV: 2972; Buran-İlhan, 2008: 138).

kâşir: Havuç.

Soganı mert artsın, kâşiri naamaart. "Soğanı mert temizlesin (soysun), havucu namert." (Geldiyev-Altıyew, 2002: 302; Doğan, 2012: 1207).

"Kâşir" sözcüğü Türkiye Türkçesi ağızlarının birçoğunda "keşşir, keşir, keşür, kişir" şekillerinde kullanılır (DS., C. IV: 2772).

keyvaanı: Hanım, kadın.

Açmadı keyvaanı gapçıgın gatin. "Açmadı kadın cüzdanın katını." (Kara, 1997: 196).

Bu sözcük Türkiye Türkçesi ağızlarının birçoğunda "keyveni, keyfeni, keyvan, keyvani, keyvene" şekillerinde aşçı kadın anlamında kullanılır (DS., C. IV: 2781).

kimiin: Gibi (benzetme edatı).

Seçelenip kööz kimiin, ter ülceler. "Saçılıp köz gibi taze vişneler." (Kara, 1997: 454).

Bu sözcüğe "kimi, kimin" şekillerinde Iğdır, Kars, Gaziantep, Elazığ, Van ve Hatay ağızlarında rastlanır (DS., C. IV: 2772; Buran-İlhan, 2008: 132).

kovum: Baba tarafından aile yakınları, akraba.

Kovum garındaşıñ bile iy iç yöne alış-beriş etme. "Yakınların ile ye iç ancak alışveriş etme." (Doğan, 2012: 165).

Bu sözcüğe "kavum" şekliyle Van, Malatya ve Sivas ağızlarında rastlanır (DS., C. IV: 2694).

köce: Yarma ya da mısır ile yapılan bir tür yemek.

Gış gününüñ köcesinden ne peydaa. "Kış gününün yemeğinden ne fayda." (Doğan, 2012: 118).

Bu sözcük Türkiye Türkçesi ağızlarının birçoğunda "göce, göçe" şekillerinde kullanılır (DS., C. III: 2118).

köçe: Sokak.

Oğlı yamanıñ enesi köçede gezer. "Oğlu kötünün annesi sokakta gezer." (Doğan, 2012: 180).

Bu sözcük "küce" şeklinde Diyarbakır, Van ve Elazığ ağızlarında kullanılır (DS., C. IV: 3024; Buran-İlhan, 2008: 140; Sarıca, 2006: 98).

kömek: Yardım, yardım etme.

Öylenip öy tutanıñ kömekçisi Allaadır. "Evlenip ev tutanın yardımcısı Allah'tır." (Geldiyev-Altıyew, 2002: 281; Doğan, 2012: 190).

Bu sözcük Amasya, Tunceli, Kars ağızlarında "kömek, kömekçi" şekillerinde kullanılır (DS., C. IV: 2957-58).

kömelek: Mantar.

Yağış yağyaar / Kömelekler köpelip "Yağmur yağıyor / Mantarlar çoğalıp" (Kara, 1997: 450).

Bu sözcük Türkiye Türkçesi ağızlarının birçoğunda "göbelek, göbelek, göbek, göbeleyh, göfek, gömelek, gövelek" şekillerinde kullanılır (DS., C. III: 2115).

körpe: Küçük, çocuk, bebek.

Körpe oğluñ diyyäär: «Kaaka, ay, kaaka. "Küçük oğlun der: Baba, ey baba." (Gurbanpesov, 1995, s.334).

Bu sözcük Isparta, Tunceli, Konya, Kırşehir, İçel, Elazığ, Antalya ve Tokat ağızlarında "Yeni doğmuş koyun ya da keçi yavrusu, yavru, toy " anlamında kullanılır (DS., C. IV: 2968; Buran-İlhan, 2008: 138).

köynek: Gömlek, elbise.

Şol gün yañkı mataadan Artıkgüle köynek, balak tikip geydiryäärler. "O gün deminki kumaştan Artıkgül'e gömlek, şalvar dikip giydiriyorlar." (Aşır, 1986: 135).

Bu sözcük Kars, Erzurum, Van, Malatya, Kahramanmaraş, Sivas ve Adana ağızlarında “gömlek, iç gömleği” anlamlarında kullanılır (DS., C. IV: 2985).

köymek: Yanmak, canını yakmak.

İmsınan işdäaler armaanlı köydi. “Ümitlenen iştahtlar acıyla yandı.” (Kara, 1997: 576).

Bu sözcük “yanmak, kavrulmak, kararmak” anlamlarında “köymek, küymek” şekillerinde Bolu ve Tokat ağızlarında kullanılır (DS., C. IV: 2985; DS, C. IV: 3057).

kütelmek: Körelmek, körleşmek.

Gözi kütelpdir, haalaam dokaanook. “Gözleri körleşmiş, halı da dokumuyor.” (Kara, 1997: 130).

Bu sözcüğe “Kesici ve sivri araçların ağzının körleşmesi” anlamında Afyonkarahisar, Isparta, Tokat, Eskişehir, Samsun, Hatay, Konya ve Muğla ağızlarında rastlanır (DS., C. IV: 3055).

küyze: Testi.

Suv getirenem bir, küyze dövenem bir. “Su getiren de testiye kıran da bir. (Geldiyev-Altıyew, 2002: 307; Doğan, 2012: 211).

Bu sözcük Van, Elazığ ve Kars ağızlarında kullanılır (Sarıca, 2006: 99; Caferoğlu, 1995: 264; Buran-İlhan, 2008: 142).

maal: Mal, büyük baş hayvan.

Dıkma Serdaar ööz atlıları bilen Hojagalaa çozupdır. Yööne onu alıp bilmäändir. Diñe maal sürüp gaydıpdır. “Dıkma Serdar öz atlılarıyla Hojagalaya hücum etmiş. Ama onu alamamış. Sadece hayvanları sürüp geri dönmüş. (Hojageldiyev, 1991: 27).

Bu sözcük Türkiye Türkçesi ağızlarının birçoğunda hayvan, büyük baş hayvan, büyükbaş hayvan sürüsü anlamlarında kullanılır (DS., C. IV: 3108).

narpız: Nane.

Sovğat iiberdi narpızlı kööke. “Hediye gönderdi naneli çörek. (Kara, 1997: 256).

Bu sözcüğe “narpız, narpuz, narpız, narpuç, narpuz, nerpüz” şekillerinde Burdur, Denizli, Tokat Eskişehir, Çorum, Yozgat, Ankara, Kayseri, Niğde ve Muğla ağızlarında rastlanır (DS., C. IV: 3241).

nöker: Hizmetçi.

Ötdi yaanımızdan nökeri goşlı. “Geçti yanımızdan hizmetçisi çadırılı” (Kara, 1997: 136).

Bu sözcüğü Kars, Elazığ ve Iğdır ağızlarında rastlanır (DS., C. VI: 4608; Buran-İlhan, 2008: 156).

ogrı,n: Gizli, gizlice, gizli gizli.

Mekir şemaal menden ogrı,n daarayaar. “Sinsi rüzgâr beni gizlice geçiyor.” (Kara, 1997: 70)

Bu sözcük “oğrun, orgun” şekilleriyle Çankırı, Çorum, Samsun, Tokat, Van, Kahramanmaraş, Sivas, Anakara, Konya Elazığ ve Adana ağızlarında kullanılır (DS., C. V: 3271; Buran-İlhan, 2008: 160).

ogrı: Hırsız.

İil ogrusız bolmaz, daag böriisiz. “Ülke hırsızsız, dağ kurtsuz olmaz.” (Geldiyev-Altıyew, 2002: 217; Doğan, 2012: 154).

Bu sözcük “oğru” şekliyle İzmir, Eskişehir, Amasya, Trabzon, Bayburt, Kars, Ankara ve Osmaniye ağızlarında kullanılır (DS., C. V: 3271).

ogşamak: Benzemek.

Agzı gepden boşamaz, sözi söze ogşamaz. “Ağzından söz eksik olmaz, sözü de söze benzemez.” (Geldiyev-Altıyew, 2002: 21; Doğan, 2012: 27).

Bu sözcük “oşşamak, okşamak” şekillerinde benzetmek anlamıyla Kahramanmaraş, Çorum, Elazığ ve Artvin ağızlarında kullanılır (DS., C. V: 3275; Buran-İlhan, 2008: 159).

oklav: Oklava.

Oklav yaalı keşlerden / Şildiräap suv akanda / Teksireyään kökleri / İne gaana yakanda. “Oklava gibi arklardan / Şırıldayıp su akınca / Susuz kalan kökleri / Rahatça suyu kaldırıncı. (Kara, 1997: 316)

Bu sözcük ses düşmeleri ve ses değişimleri neticesinde Türkiye Türkçesi ağızlarının birçoğunda “oklaa, oħla, oħlağ, oħlav, oklağa, aklağaç, oklav, oklavaç, oklavu” şekillerinde kullanılır (DS., C. V: 3276).

oltañ: Ayakkabının altına yamanan deri parçası, pençe, kösele.

Özge yerde soltaan bolandan öz iiliñde oltañ bol. “Yabancı yerde sultan olacağına kendi yurdunda kösele ol.” (Doğan, 2012: 1192).

Bu sözcük İçel ve Antalya ağızlarında “Eskiye ayakkabı altına vurulan pençe, çarığın içine konan bez ya da deri parçası” anlamlarında kullanılır (DS., C. V: 3280).

omaca: Uyluk kemiği, but/kol kemiği.

Omaça eline iilen dessine “Uyluk kemiği eline ilişir ilişmez” (Kara, 1997: 298).

Bu sözcük Afyonkarahisar, Denizli, Isparta, Burdur, Ağrı, Amasya, Gaziantep, Niğde ve Adana ağızlarında “bel kemiği, elmacık kemiği, uyluk kemiği, sığır ve at türü hayvanların topuk kemiği anlamlarında kullanılır (DS., C. V: 3281).

orun: Yer, mevki.

Oturan gı,z orun tapar “Oturan kız yer/mevki bulur” (Doğan, 2012: 183).

Bu sözcük Trabzon ağızında “yer, oturulacak yer” anlamıyla kullanılır (DS., C. V: 3292).

otağ: Oda.

Buu giice yassanıp yatsam daa daaşı / Bilyäärin, otağa salarsıñ yene. “Bu gece yaslanıp yatsam da taşa / Biliyorum yine odaya alırsın (Kara, 1997: 28).

Bu sözcük “oda, çadır” anlamlarıyla Isparta, Karaman, Ağrı ve Kars ağızlarında kullanılır (DS., C. V: 3294).

otarmak: Hayvanları otlatmak.

Haçan dünyää yüzünden möjegin tohumı kesilip, biz arkayın goyunlarımızı otarıp bilerkääk. “Acaba dünya üzerinde kurdun nesli ne zaman kesilmiş (ki) biz huzurlu bir şekilde koyunlarımızı otlatalım.” (Ene Dilim, Türkmen Diliniñ Düşündirişli Sözlüğü, otarmak mad.)

Bu sözcük Amasya, Sivas, Bolu, Gümüşhane, Rize, Karaman, Erzurum, Van ve Elazığ ağızlarında kullanılır (DS., C. V: 3295).

ovmaç: Doğranan ekmek parçalarının kızgın yağda ovulmasıyla hazırlanan yemek.

Unumu tükeden uunaş, yaagımı tükeden ovmaç. “Unumu tüketen erişte, yağımı tüketen ovmaç” (Geldiyev-Altıyew, 2002: 333; Doğan, 2012: 229).

Bu sözcük Tokat, Eskişehir, Sivas, Kayseri, Kırıkkale ağızlarında “Parçalanmış yufka ekmeğinin yağda kızartılmasıyla yapılan, istendiğinde üzerine yoğurt dökülen çoban yemeği” anlamında kullanılır (DS., C. V: 3270).

ovuz: Yeni yavrulmuş ineğin ilk sütü.

Ovuz yaalı aak gatığı / iirdenem iyenmiş hekiim. “Ağız gibi ak yoğurdu / Erkenden yermiş hekim.” (Kara, 1997: 498).

Bu sözcük Türkiye Türkçesi ağızlarında ses değişimleri neticesinde “aguz, avuz, ağız, ağaz, avız, avur” şekillerinde kullanılır (DS., C. I: 115).

oynamak: Uyanmak.

Säher arzu bilän oyanan çaağı “Sabah istekle uyandığı zaman” (Kara, 1997: 14).

Oynamak sözcüğü Ankara ve Niğde ağızlarında kullanılır (DS., C. V: 3302).

ooylanmak: Düşünmek.

Akıllı ooylanyançaa, tentek işini bitirir. "Akıllı düşünürken akılsız işini bitirir." (Doğan, 2012: 30).

Oylanmak sözcüğü "düşünmek" anlamıylaydın, Eskişehir, Adapazarı ağızlarında kullanılır (DS., C. V: 3303).

ozmak: Öne geçmek, birini yarışta geçmek.

Ogrı aazar, dogrı ozar. "Hırsız yolunu şaşırır, doğru öne geçer." (Doğan, 2012: 180).

"Ozmak" sözcüğü "öne geçmek, yarışı kazanmak" anlamlarıyla Tokat ve Tekirdağ ağızlarında kullanılır (DS., C. V: 3308).

örklemek: Hayvanı otlaması için çayırılık alana bağlamak.

Övrenen kılık örklesen de durmaz. "Öğrenilen huy bağlasan da durmaz." (Geldiyev-Altıyew, 2002: 279; Doğan, 2012: 189).

"örklemek" sözcüğü Türkiye Türkçesi ağızlarının birçoğunda "Hayvanı otlaması için çayıra bağlamak" anlamında kullanılır (DS., C. V: 3350).

ösmek: Göğeri boyu uzamak, varmak, ulaşmak.

Däälä dääl diyseñ, arpa boyı öser. "Deliye deli desen arpa boyu büyütür/uzar." (Geldiyev-Altıyew, 2002: 106; Doğan, 2012: 78).

"ösmek" sözcüğü "büyüme, boyu uzamak" anlamlarıyla Sivas ve Samsun ağızlarında kullanılır (DS., C. V: 3357).

ööl: Islak, sulu, nemli, yaş, taze.

Guurı ağaç yanar kül bolar, ööl ağaçdan haasil öner. "Kuru ağaç yanar kül olur, yaş ağaçtan ürün hâsil olur." (Geldiyev-Altıyew, 2002: 187; Doğan, 2012: 132).

Bu sözcük Türkiye Türkçesinin ağızlarının birçoğunda "Toprağın nemi, tav" anlamlarında kullanılır (DS., C. V: 3330).

örk: İp, bağ.

Sendedir yüreğmin örki, Aşğabat. "Sendedir yüreğimin bağı, Aşğabat" (Kara, 1997, s. 28).

Bu sözcüğe "örük" şeklinde "Hayvanı çayıra bağlayan ip, yular, urgan" anlamında Isparta, Burdur, Denizli, Aydın, Balıkesir, Kütahya, Çorum, Amasya, Tokat, Ordu, Sivas ve Antalya ağızlarında rastlanır (DS., C. V: 3354).

pişik: Kedi.

Baayın pişiği de tovşan tutar. "Zengin kedisini de tavşan yakalar." (Doğan, 2012: 52).

Bu sözcük Türkiye Türkçesi ağızlarının birçoğunda "pısık, pişik, pişik, pissik, pusuk, püsük" şekillerinde kullanılır (DS., C. V: 3462).

sağalmak: İyileşmek, sağlığına kavuşmak.

Sagalsam hâkimdirin, sağalmasam men kimdirin? "İyileşirsem hekimim, iyileşmesem ben kimim?" (Doğan, 2012: 1200).

Bu sözcük Düzce, Bolu, Kastamonu, Amasya, Bayburt, Gümüşhane, Antakya, Sivas ve Adana ağızlarında "iyileşmek" anlamında kullanılır (DS., C. V: 3514).

sak: Uyanık, dikkatli, titiz.

Yañramak yağşı dääl; dilin sakı yook. "Çok konuşmak iyi değil; dilin gözü açık değil." (Kara, 1997: 762).

Sak sözcüğü Türkiye Türkçesi ağızlarının birçoğunda "uyanık, tetikte" anlamlarında kullanılır (DS., C. V: 3518).

sançmak: Sokmak, batırmak, dürtmek.

Garakçı, topardan ayrılanı sancar. "Haydut gruptan ayrılanı yakalar." (Doğan, 2012: 105).

Bu sözcük, “saplamak batırmak, ısırarak, sokmak” anlamlarıyla Eskişehir, Amasya, Artvin, Elazığ ve Bitlis ağızlarında kullanılır (DS., C. V: 3537; Buran-İlhan, 2008: 181).

saarıyağ: Tereyağı.

Saarıdır suradır, saarıyağdan durudur. “Sarıdır, surudur, tereyağından durudur.” (Geldiyev-Altıyew, 2002: 299; Doğan, 2012: 203).

Bu sözcüğe “tereyağı” anlamında Afyon ağızlarında rastlanır (DS., C. V: 3548).

saavçı: Kızı istemeye giden kişi, dünürücü, görücü.

Ulı gı,za saavçı gelse, kiçi gı,za degerler. “Büyük kıza görücü gelse küçük kıza ulaşırlar (Doğan, 2012: 227).

Bu sözcük Ordu ağızında “sözcü, mektupçu” anlamında kullanılır (DS., C. V: 3555).

seg: Köpek.

Tayaklıdan seg gorkar, akıllıdan beg. “Sopalıdan köpek korkar, akıllıdan bey (korkar).” (Doğan, 2012: 218).

Bu sözcük Yozgat ağızında “sek” şeklinde kullanılır (DS., C. V: 3569).

sı,nmak: Kırılmak, vurulmak, ölmek, düşmek.

Garıbuñ gövni sı,nık, yetimiñ boynu buruk, yüzi soluk. “Garibin gönlü kırık, yetimin boynu buruk, yüzü soluk(tur).” (Geldiyev-Altıyew, 2002: 159; Doğan, 2012: 107).

Sınmak sözcüğü “kırılmak” anlamıyla Tokat, Amasya, Elazığ, Konya ve Niğde ağızlarında kullanılır (DS., C. V: 3615).

sırtarmak: Sırtırmak.

Görse, atınıñ erinleri sırtarıp, dişleri yalpıldaap görnüp duur. “Atının dudaklarını sırtarak görse, dişleri parıldayarak görünür. (Ene Dilim, Türkmen Diliniñ Düşündirişli Sözlüğü, sırtarmak mad.)

Bu sözcük “Dişlerini göstererek gülmek, sırtırmak” anlamlarıyla Afyon, Isparta, Denizli, İzmir, Düzce, Bolu, Samsun, Sivas, Kayseri, Niğde, Konya ve Adapazarı ağızlarında kullanılır (DS., C. V: 3621).

suvag: Su, saman ve topraktan oluşan sıva.

Henüz onuñ içki suvağları we haşamları gutarmaandır. “Henüz onun iç sıvaları ve süsleri bitmemiştir. (Ene Dilim, Türkmen Diliniñ Düşündirişli Sözlüğü, suvag mad.)

Bu sözcük “sıva, sıvga, suva, suvağ, suvağ” şekilleriyle Artvin, Antakya, Niğde ve Adapazarı ağızlarında kullanılır (DS., C. V: 3704).

suvarmak: Sulamak.

Gapıda dañılgı maalları suvardım. “Kapıda bağlı hayvanlara su verdim.” (Ene Dilim, Türkmen Diliniñ Düşündirişli Sözlüğü, suvarmak mad.)

Bu sözcük “sulamak” anlamıyla Denizli, İzmir, Balıkesir, Bolu, Kars, Gümüşhane, Artvin, Erzurum, Erzincan, Van, Elazığ, Malatya, Gaziantep, Niğde ve Karaman ağızlarında kullanılır (DS., C. V: 3704).

süñk: Kemik.

Dil bir süñksiz et, yağşını hem diyyäär, yamanı hem. “Dil bir kemiksiz ettir; iyiyi de söyler kötüyü de (söyler).” (Doğan, 2012: 79).

Bu sözcük “sümük, sümüh, süğük, sümüyh” şekillerinde Ağrı, Kars, Bitlis, Van, Urfa, Diyarbakır, Malatya, Antakya ve Sivas ağızlarında kullanılır (DS. C. V: 3715).

şaha: Dal.

Ağacıñ şahası yokarı bolsa, miivesi aşaa. “Ağacın dalı yukarı olursa meyvesi aşağı (olur).” (Doğan, 2012: 24).

Bu sözcüğe Isparta, Denizli ve Kahramanmaraş ağızlarında “şah” şeklinde rastlanır (DS., C. V: 3735).

şitil: fide, fidan.

Bu sözcük Iğdır, Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakır, Gaziantep, Niğde, Konya ağızlarında kullanılır (DS., C. V: 3791).

şoor: Tuzlu

Şoorda gül bitmez, biten güle söz yetmez. "Tuzda gül yetişmez, yetişen güle söz yetmez." (Doğan, 2012: 216).

Bu sözcük Türkiye Türkçesi ağızlarının birçoğunda şarak, sorav, şorlu, şur" şekillerinde kullanılır (DS., C. V: 3792).

tabşirmek: 1. Vermek, devretmek. 2. Öğüt vermek. 3. Tavsiyede bulunmak.

Hısırdılı geçen gı,şgacık gündüz / Tabşirdi noobatu yağışlı giicää. "Sıkıntılı geçen kısacık gündüz / Verdi sırayı yağmurlu geceye." (Kara, 1997: 456).

Bu sözcük "Korumak için alınan bir şeyi geri vermek" anlamıyla Isparta, Kastamonu, Kars, Malatya, Sivas, Konya ağızlarında kullanılır (DS., C. V: 3831).

tapmak: Bulmak.

Aadam dilinden tapar. "İnsan dilinden bulur." (Doğan, 2012: 23).

Bu sözcük "bulmak" anlamıyla Amasya, Trabzon, Iğdır, Ağrı, Niğde ve Konya ağızlarında kullanılır (DS., C. V: 3830).

tapmaca: Bulmaca.

Kroswordları, dürli tapmacaları çözmeği govı görerdi. "Çapraz bulmacaları, türlü bulmacaları çözmeyi iyi bilirdi. (Ezizov, 1995: 31).

Bu sözcük Kars, Van ve Ankara ağızlarında "tapmaca, tapma, tapbaca" şekillerinde kullanılır (DS., C. V: 3830).

taay: Denk, eşit, yaşıt.

Şol caadılı barmaklara taay bolmaz. "Bu büyüülü parmaklara denk olmaz." (Kara, 1997: 67).

Bu sözcük Çankırı, Samsun, Ordu, Artvin, Bayburt, Kars, Van, Elazığ, Şanlıurfa, Gaziantep, Kahramanmaraş ve Sivas ağızlarında kullanılır (DS., C. V: 3852).

tayak: Değnek, sopa.

Damarları tayak kimiin çıkıp duur. "Damarları sopa gibi çıkıp durur." (Kara, 1997: 572).

Bu sözcüğe "tayaga, tayak, toyaga" şekillerinde Konya ağzında rastlanır (DS., C. V: 3853).

telesmek: Acele etmek, çabuk davranmak.

İçin yakıp telesdikçe nääçe sen / Düzetdikçe tääze yalnız çıkardı. "Çatlayıp acele etsen de ne kadar sen / Düzelttikçe yeni yanlış çıkardı (Kara, 1997. s. 60).

Bu sözcük "Kaygıyla ivmek" anlamında Elazığ, Çanakkale, Artvin, Kars, Erzurum, Şanlıurfa ve Nevşehir ağızlarında kullanılır (DS., C. V: 3872).

tirkeşmek: Dizilmek, art arda sıralanıp yürüme, beraber yürüme, birlikte gitme.

İñne sapak yaalı tirkeşip olar "İğne iplik gibi dizilip onlar" (Kara, 1997: 684).

Bu sözcük "tirkemek, tirkenmek, tirkeşmek" şekilleriyle Kahramanmaraş, Niğde, İçel Antalya ağızlarında kullanılır (DS., C. V: 3940-41).

tisginmek: Ürkemek, korkmak, irkilmek.

Birdenkää / Gelnece! Diyen çaakılık/ Tisgindirdi gitdi. "Birdenbire / Yenge! diyen ses / İrkildi, gitti." (Kara, 1997: 166).

Bu sözcüğün "diskinmek" şekliyle Tunceli ağzında kullanıldığı görülür (DS., C.II: 1519).

toğtamak: Durmak, beklemek, saklanmak.

Çı,bık degen çırlar, tokmak iyen toğtar. "Çubuk yiyen ağlar, tokmak yiyen durur." (Doğan, 2012: 71).

Bu sözcük "tohtamak" şekliyle Samsun, Amasya ve Konya ağızlarında kullanılır (DS., C. V: 3947).

toy: Düğün.

Atın ölümü ite toy. "Atın ölümü ite düğün." (Geldiyev-Altiyew, 2002: 50; Doğan, 2012: 43)

Toy sözcüğü Iğdır, Kars, Diyarbakır ve Sivas ağızlarında "düğün" anlamında kullanılır (DS., C. VI: 4773).

tozmak: 1. Malı mülkü kalmamak, batmak, iflas etmek. 2. (Kıyafet için) Eskimek, yırtılmak, yıpranmak, dağılmak.

Kööne kövşüm tozdı, gı.z. "Eski ayakkabım dağıldı, kız." (Kara, 1997: 526).

Bu sözcük İstanbul'daki Kırım göçmenlerinde "eskimek" anlamında kullanılır (DS., C. V: 3979).

töör: (Evde) Başköşe.

Töördäiki aaynaanın önüne ötti. "Başköşedeki pencerenin önüne geçti." (Kara, 1997: 552)

Bu sözcük Balıkesir, Eskişehir ve Kars ağızlarında "Evde ya da odada saygıdeğer kişilerin oturduğu başköşe" anlamında kullanılır. (DS., C.V: 3985).

turşamak: Ekşimek, mayalanmak, acımak.

Yoğurdım turşapdır diyen bolmaz. "Yoğurdum ekşimiş diyen olmaz." (Doğan, 2012: 252).

Bu sözcüğe "turşumak" şekliyle Amasya, Bitlis ve Ankara ağızlarında rastlanır (DS., C. V: 3997).

turşı: Ekşi.

Atası turşı alma iyse, oglunun dişi gaamaşar. "Babası ekşi elma yese oğlunun dişi kamaşır." (Geldiyev-Altiyew, 2002: 45; Doğan, 2012: 41).

Bu sözcük "turş" şekliyle Kars, Van ve Bitlis ağızlarında kullanılır (DS., C. V: 3997).

tütün: Duman.

Oot tütünsiz bolmaz. "Ateş dumansız olmaz." (Doğan, 2012: 183).

Tütün sözcüğü "duman" anlamıyla Samsun, Trabzon, Erzincan, Kilis, Gaziantep, Yozgat ve Ankara ağızlarında kullanılır (DS., C. V: 4017-4018).

urba: Hamurun tahtaya yapışmaması için kullanılan kalın un.

Urbalık unları haysına yeter. "Urbalık unları hangisine yeter? (Kara, 1997: 148).

Bu sözcük Türkiye Türkçesi ağızlarının birçoğunda "uğra, ufra, uñra, urga, urva, urvalık" şekillerinde kullanılır (DS., C. VI: 4027).

uruug: Soy, nesil.

Tilki guyrugını magtar, akmak uruugunu. "Tilki kuyruğunu över, ahmak soyunu." (Geldiyev-Altiyew, 2002: 322; Doğan, 2012: 221).

Bu sözcük İstanbul ve çevresinde "aile, oba" anlamında kullanılır (DS., C. VI: 4043).

utmak: Oyunda, savaşta tartışmada vb. üstün çıkmak, galip gelmek.

Oyunçı utlanını bilse yağşı. "Oyuncu yenildiğini bilse iyi." (Geldiyev-Altiyew, 2002: 273; Doğan, 2012: 184).

Bu sözcük Türkiye Türkçesi ağızlarının birçoğunda "udmak, utmak, utmek" şekillerinde kullanılır (DS., C. VI: 4081).

uyalmak: Utanmak.

Ogruluk eden uyalmaz, üstüne gelen uykarlar. "Hırsızlık eden utanmaz, hırsızlığı suçüstünde yakalayan utanır." (Doğan, 2012: 181).

Bu sözcük Konya Başhöyük'te "utanmak" anlamıyla kullanılır (DS., C. VI: 4049).

uyan: Deriden yapıp atın başına geçirilen dizgin, gem vb. takım.

Ärsiz ayaal, uyansız at. "Erkeksiz kadın, dizginsiz at (gibidir)." (Doğan, 2012: 102).

Bu sözcük Ankara, Konya, Adana, Erzincan ve Hatay" ağızlarında kullanılır (DS., C. VI: 4049).

üymek: Havlamak

Öy oğrusına it üyrmaz. "Ev hırsızına köpek havlamaz." (Doğan, 2012: 189).

Bu sözcük "ürmek, üremek" şekilleriyle Türkiye Türkçesinin birçok ağızında kullanılır (DS., C. VI: 4072).

üzmek: Bir şeyi yolmak, bölmek, koparmak, kesmek.

Garga bilbil bolup, baagdan gül üzer. "Karga bülbül olup bağdan gül koparır" " (Mätäji, 1991: 43).

Üzmek sözcüğü "koparmak, ayırmak" anlamlarıyla Amasya, Samsun, Giresun, Niğe, Konya, İçel" ağızlarında kullanılır (DS., C. VI: 4087).

yabı: At, kısarak.

Garıbnı tapdığı, yabıbnı çapdığı. "Garibin bulduğu, atının koştđu(dur)."Doğan, 2012: 107)

Bu sözcük "iğdiş edilmiş at" anlamıyla Kars, Ağrı, Artvin, Gümüşhane ve İğdır" ağızlarında kullanılır (DS., C. VI: 4115).

yağı: Düşman.

Agzın doolı gaan bolsa da yağıbnı yaanında tükürme. "Ağzın kan dolu olsa da düşmanın yanında tükürme." (Doğan, 2012: 28)

Bu sözcük "yağı, yağın" şekilleriyle Denizli, Bolu, Bayburt, İğdır, Kırşehir, Niğe, Antalya, Adana, Bursa ve Erzurum" ağızlarında kullanılır (DS., C. VI: 4121).

yaaglık: Mendil.

Agrımayan başa yaaglık dağma. "Ağrımayan başa mendil bağlama." (Doğan, 2012: 27).

Bu sözcük Türkiye Türkçesi ağızlarının birçoğunda "yağlığ, yaalılık, yaalılık, yaylığ, yaylık" şekillerinde kullanılır (DS., C. VI: 4124).

yağşı: İyi, güzel.

Çorbanıñ yüzi yağşı, palavıñ düybi. "Çorbanın üstü güzel, pilavın dibi (güzeldir)." (Doğan, 2012: 73).

Bu sözcük, Artvin, Kars, Malatya, Kayseri, Niğe, İğdır, Bayburt ve Sivas ağızlarında "yağşı, yahcu, yahçı, yahçı, yahşı, yahşı" şekillerinde kullanılır (DS., C. VI: 4127).

yañsılamak: Alay etmek.

Seniñ sıpatlarıñı / Boynuma alsam / Yañsılaar yaa yıldığır buu söze ussaat "Senin vasıflarını (anlatmayı) üzerime alsam alay eder ya da gülümser bu söze üstad." (Kara, 1997: 240).

Yansılmak sözcüğü "sözü yineleyerek alay etmek" anlamıyla Türkiye Türkçesi ağızlarının birçoğunda kullanılır (DS., C. VI: 4175).

yelmik: İlkbaharda yetişen, uzun ve sivri yapraklı, toplanıp yenilen bir yabancı ot.

Yuvadır yelmik yerdı. "Yuva ve yemlik yerdı." (Kara, 1997: 686).

Bu sözcük Türkiye Türkçesi ağızlarının birçoğunda "yemlik, yelmik, yelmiyh, yelmük, yemliyh yimlik" şekillerinde kullanılır (DS., C. VI: 4245).

yeñil: Hafif.

Eşegin yüki yeñil bolsa socar. "Eşegin yükü hafif olsa yorulur." (Doğan, 2012: 97).

Türkiye Türkçesi ağızlarının birçoğunda kullanılan bu sözcük ses değişiklikleri neticesinde "yeğni, yeğli yeğnik, yeğil, yeğini, yeğini, yeğinik, yeğinlek, yeğli, yeğnicek, yeğnik, yeğnil, yeğil, yeğtin, yeğli, yeğ, yence, yencek, yencilek, yeğil, yeğni, yeğnilcek, yeğni,

yenşek, yeylik, yeyli, yeynik, yiğın, yiğınık, yiğni, yinil, yüğnik, yüngül, yünğül, yünul, yünül, yünül" şekillerinde kullanılır (DS., C. VI: 4227).

yogı,n: Kalın, kilolu.

Bilegi yog,,nın emeli köp. "Bileği kalın olanın hilesi çoktur." (Doğan, 2012: 56).

Bu sözcük Türkiye Türkçesi ağızlarının birçoğunda "yoğun, yovun, yoğun" şekilleriyle "Kaba, kalın, iri" anlamlarında kullanılır (DS., C. VI: 4288).

yuvmak: Yıkamak.

Baaylık eliñ kiri, yuvulsa gider. "Zenginlik elin kiri(dir), yıkansa gider." (Doğan, 2012: 52).

Bu sözcük Türkiye Türkçesi ağızlarının birçoğunda "yumak, yumağ, yağmak, yüğmek, yümek, yüvmek" şekillerinde kullanılır (DS., C. VI: 4288).

yüvrük: Hızlı, atılğan, çevik, atik.

Caanı yanan eşek atdan yüvrük bolar. "Canı yanan eşek attan hızlı koşar." (Doğan, 2012: 66).

Bu sözcük Isparta, Denizli, Manisa, Kütahya, Eskişehir, Çorum, Sinop, Çanakkale, Tokat, Erzurum, Sivas ve Niğde ağızlarında "yügrük, yürük, yüvrük" şekillerinde kullanılır (DS., C. VI: 4328).

Sonuç

Türkmen Türkçesi ile Türkiye Türkçesi Türk dili coğrafyasının batı kolunu teşkil eder. Türkmen Türkçesiyle yazılan edebî ürünler incelendiğinde Eski Türkçe döneminden günümüze uzanan süreç içinde Türk dilinin tarihî lehçelerinde kullanılan birçok sözcüğün bu lehçemizde korunduğu görülür. Özellikle kitle iletişim araçlarının etkisi ve değişen kültürel değerlerimizden dolayı bugün Türkiye Türkçesi yazı dilinde tarihî dönemlerde kullandığımız birçok sözcük unutulmuştur. Buna karşılık Türk dilinin tarihî lehçelerinde kullanılan birçok sözcük Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılmaya devam etmektedir. Bu makalede günümüzde Türkiye Türkçesi yazı dilinde kullanılmayıp Türkiye Türkçesi ağızlarıyla Türkmen Türkçesinde kullanılan ortak söz varlığı tespit edilmiştir. Eski Türkçe ve Orta Türkçe dönemlerine ait eserlerde kullanılan sözcüklerin bir kısmı bugün gerek şekil ve gerekse anlam yönünden değişmeden Türkmen Türkçesinde ve Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılageldikleri görülür. Tespit ettiğimiz bu sözcükler şunlardır: aksakal, aal, alkış, aarmak, arrık, aazmak, berk, çepiş, çermemek, çubık, çigin, çigit, egin, em, erkeç, körk, ilmek, kerki, körpe, köymek, sançmak, saavcı, yular, örlemek, orun, ozmak, otag, ogrı, öl, sunmak, suwarmak, tapmak, tirkeşmek, töör, tütün, uruug, utmak, uyalmak, üzme, yağı, yumak, yuvmak.

Türkiye Türkçesiyle Türkmen Türkçelerinde ortaklık gösteren bazı sözcüklerin Eski Türkçe ve Orta Türkçe dönemindeki şekillerinden şekil ve anlam yönünden kısmen farklılaştıkları görülür. Bu sözcükler de şunlardır: ovuz < DLT. aguz / aguj, bala < DLT. bala "Kuş ve hayvan yavrusu", bayak < DLT. baya, bildir < DLT. bildir, bilev < DLT. bilegü, buymak < DLT. budmak, cıbin < ET. çıbın "sivrisinek", çaaga < Çağ. çağa "bebek, çocuk", çemçe < DLT. çömçe, depik < DLT. tepik, don < DLT. ton, döös < DLT. töş "göğsün başı", duşak < DLT. tuşak/tuşağı, duşmak < DLT. tuşmak "rastlamak", edik < DLT. etük, emci < DLT. emçi "eczacı, ilaç yapan", eye < DLT. idi, ırgıldamak < DLT. ırgalmak, ırgamak, eñek < DLT. eñek "Ağzın iki yanında azıların bittiği yer, avurt", gargış < DLT. kargış, garrımak < DLT. karımak, garrı < DLT. karı, gaytmak < DLT. kadıtmak, geñeşmek < DLT. keñeşmek, gezek < DLT. kezik, kâşir < DLT. geşür / gezer, goñur < DLT. koñur, köynek < DLT. köñlek, kimiin < DLT. kipi "gibi", gıgırmak < DLT. kıkırmak, gıra, < DLT. kırag, gırav < DLT. kıragu, giyev < DLT. küdegü, gulan < DLT. kolan, haçan < DLT. kaçan, kesevi < DLT. közegü "küşkü, ateş çekmek ya da aktarmak için kullanılan aygıt", körpe < DLT. körpe "Mevsimi geçtikten sonra çıkan şey, zamanından sonra doğan yeni hayvan, körpe ot, yeni bitmiş ot", goñur < DLT. koñur, ogşamak < DLT. oğşamak, otarmak < DLT. otgarmak, ogrın < DLT. ogrı "gizli", oklaw < ET. oklagu, oyanmak < DLT. udunmak / odunmak, örk < DLT. örk "yular, at tavlasi", savcı < DLT. sawcı, süñk < DLT. süñük "kemik", telesmek < DLT. telgenmek "kızmak, içerenmek", urba < DLT.

ügre “Tutmaca benzer ve ondan daha sulu şehriye çorbası, erişte”, narpız < DLT. yarpuz, yeñil < ET. yingil, yiñil “hafif, kolay”, yoğın < DLT. yogun.

Öte taraftan Moğolcadan alınma bazı sözcüklerin de Türkmen Türkçesi ile Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanıldıkları görülür. Bu sözcükler şunlardır: guda < Moğ. kıda, cılav/jilav < Moğ. ciluga, bosaga < Moğ. bosaga/bosağa, dul/ dulda < Moğ. dulda, goşun < Moğ. koşigun.

Türkmen Türkçesiyle Türkiye Türkçesi ağızlarıyla ortaklaşılın sözcüklerin bir bölümünü ise Arapça ve Farsçadan alınma sözcükler teşkil eder. Bu sözcükler şunlardır: hayat < Ar. hıyat, huş < Far. huuş, hemişe < Far. hemişe, nöker < Far. nuuger, turş, turşa- < Far. turş.

KAYNAKÇA

- AŞIR, Çarı, (1986). Göreş, Aşgabat: Türkmenistan Neşriyatı.
- ATALAY, Besim, (2006). Kâşgarlı Mahmud Divanü Lugat-it Türk (Çeviri), IV Cilt, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- BURAN Ahmet, ALKAYA Ercan, (2007). Çağdaş Türk Lehçeleri, Ankara: Akçağ Yayınları.
- BURAN Ahmet, İLHAN Nadir, (2008). Elazığ Yöresi Söz Varlığı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- CAFEROĞLU, Ahmet, (1995). Anadolu İlleri Ağızlarından Derlemeler, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- CAFEROĞLU, Ahmet, (1994). Anadolu Ağızlarından Toplamalar, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- CAFEROĞLU, Ahmet, (1995). Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- CLAUSON, Sir Gerard, (1972). An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish, Oxford: Oxford University Press.
- DEMİR, Necati, (2001). Ordu İli ve Yöresi Ağızları, (İnceleme-Metinler-Sözlük), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- DOĞAN, Levent, (2012). Türkmen Atasözleri, İstanbul: Kriter Yayınevi.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican, (1983). Kars İli Ağızları, Ses Bilgisi, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GELDİYEV Gurbandurdı, ALTIYEV Annamurat (2002). Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- GÖKÇÜR, Engin, (2012). Van Gölü Havzası Ağızları, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- GURBANPESOV, Kerim, Oylanma Bayrı, (1995). Aşgabat: Turkmen Dowlet Nesiryat Gulluğı.
- GÜLENSOY, Tuncer, (2007). Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- HAMZAYEVA, M. Ya., (1962). Slovarı Turkmenskogo Yazıkı, Aşhabad: Akademiya Nauk Turkmenkoy SSP İstitut Yazıkoznaniya.
- HOJAGELDİYEV, Nargılıç, (1991). Gökdepe Galası, Aşgabat, TSSR İlimler Akademiyası.
- KARA, Mehmet, (1997). Ata Atacanov’un Şiirleri I-II, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KARA, Mehmet, (2000). Türkmen Türkçesi, Ankara: Akçağ Yayınları.
- SAĞLIK, G. Selcan (2001). Türkiye ve Türkmen Türkçelerinin Karşılaştırmalı Ses Bilgisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- SARAY, Mehmet, (1993). Türkmen Tarihi, İstanbul: Yeni Türk Cumhuriyetleri Serisi.
- SARICA, Bedri, (2006). Van Gölü Çevresi Ağızları Sözlüğü, İstanbul: Atlas Yayınları.
- SÜMER, Faruk, (1999). Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri Boy Teşkilatı Destanları, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- TEKİN, Talat, ÖLMEZ Mehmet, CEYLAN Emine, ÖLMEZ Zuhul, EKER Süer, (1995). Türkmençe-Türkçe Sözlük, Ankara: Simurg Kitapçılık.
- TIETZE, Andreas, (2002-2009). Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı, Birinci Cilt: A-E, İstanbul: Simurg Yayınları; İkinci Cilt F-J, Viyana: Österreichische Akademie der Wissenschaften.
- Türk Dil Kurumu, (2009). Derleme Sözlüğü, Birleştirilmiş Tıpkıbasım, 6 c. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Genel Ağ Kaynakçası

<http://enedilim.com/sozluk/soz>

<http://www.tdk.gov.tr>